

AYDAN ƏLİYEVƏ
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbudov 88
aydan.aliyeva1986@gmail.com

SİYASİ METAFORALAR MƏDƏNİYYƏTİN GÜZGÜSÜ KİMİ

“Siyasi metaforalar mədəniyyətin güzgüsü kimi” adlı məqalə metaforaların milli-mədəni xüsusiyyətlərinə həsr edilib. Təqdim olunan məqalədə əsasən italyan mediya mətnlərində istifadə olunan siyasi metaforalar tədqiq edilir. İlkin olaraq metaforaların koqnitiv, mədəni və linqvistik baxımdan araşdırılmasına aid ümumi məlumatlar verilmişdir. Linqvokulturoloji tədqiqatlar sahəsində mədəni konnotasiya anlayışı və bu konnotasiyanın metaforaların interpretasiyası ilə əlaqəsinə toxunulmuşdur. Bu sahədə tədqiqat aparmış alimlərin fikirləri əsaslandırılmışdır. İtalyandilli siyasi mətnlərdə qarşıya çıxan metaforalar təhlil edilmiş və onların Azərbaycan dilində olan qarşılıqları verilmişdir. İtalyan mətbuatından seçilmiş bir neçə qəzet əsas götürülərək məşhur italyan siyasətçilərinin istifadə etdiyi metaforalar tədqiq edilmişdir. İtalyan siyasi dilində ən çox istifadə olunan tikili (konstruksiya), tamaşa, idman oyunları, müharibə, din kimi domenlər tədqiqata cəlb edilmişdir. İtalyanın məşhur siyasətçiləri olan S.Berlusconi, M.Renzi və M.Montinin çıxışlarında üstünlük verdikləri metaforik ifadələrin milli-mədəni xüsusiyyətləri izah edilmişdir. Məqalədə verilən nümunələr vasitəsi ilə metaforaların siyasi mətnlərdə sahib olduğu güc vurğulanmış və həmin vasitələrin kütlə şüuruna təsirdən bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: antroposentrik paradiqma, siyasi dil, siyasi metafora, manipulyasiya, siyasi panorama

Müasir antroposentrik paradiqma metaforaları dil, düşüncə, mədəniyyət, kommunikasiya, diskursun xüsusiyyətləri və cəmiyyətin müəyyən zaman çərçivəsindəki vəziyyəti baxımından müxtəlifönlü aspektlərdə araşdırır. Koqnitiv, mədəni və linqvistik tərəfdən öyrənilən metaforalar bugün böyük marağa səbəb olur. Metaforalar dildəki milli-mədəni xüsusiyyətləri özündə əks etdirən xüsusi formalardır. Metaforaların təhlili hər hansı bir xalqın milli-mədəni xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmağa imkan yaradır. Milli-mədəni dəyərlərlə metaforalar arasında olan əlaqəni ilk dəfə Lakof və Conson araşdırmışlar. Onlar belə bir qənaətə gəlmişlər ki, hər hansı bir mədəniyyətdə mövcud olan və möhkəmlənən dəyərlər metaforik sistem ilə əlaqədirlər. Belə ki, mədəni dəyərlər bir-birindən ayrı mövcud deyil, metaforik anlayışlarla birlikdə sistem şəklində birləşməlidirlər (6, 390).

Linqvokulturoloji tədqiqatlar sahəsində Teliyanın mədəni konnotasiya anlayışı geniş yayılmışdır. Alimlər hesab edirlər ki, milli-mədəni konnotasiya metaforaların interpretasiyası ilə çox əlaqədirdir və müəyyən etalonlar, stereotiplər vasitəsilə yaranırlar. Bu formada metaforalar milli-mədəni xüsusiyyətlərə malik etalonların, streotiplərin, assosativ anlayışların bir nəsilə digər nəsle ötürülməsində əsas vasitələrdən biridir.

Metaforalar elmi terminlərlə bir çox formalarda adlandırılır: daxili forma, mədəni konnotasiya, və s. Metaforalar son iki yüz il ərzində ən çox tədqiqata cəlb olunan formalar olaraq daha çox stilistik və bədii aspektlərdən təhlil edilmişlər. Metaforaların insan, düşüncə və mədəniyyət baxımından tədqiq edilməsi son onilliyi əhatə edir. Aparılan araşdırmalar sübut edir ki, biz ətraf aləmi məhz metaforalar vasitəsilə dərk edirik. Metaforalar nəzəriyyəsinin

yaradıcıları olan Lakof və Conson qeyd edirdilər ki, metaforalar bizim gündəlik həyatımızı əks etdirir, onlar nəinki dildə, hətta fikir və hərəkətlərimizdə də özünü göstərir (7, 57).

Alimlər metaforaları dünyanı dərk etmək üçün lazım olan əsas element hesab edirlər. Teliya metaforaları prizmaya bənzədir. Onun vasitəsilə insan dünyanı dərk edir. Metaforalar dili canlandırır və düşüncə tərzinə birbaşa təsir edir. Bu gün qəzet materiallarında və daha çox siyasi mətnlərdə zəngin metaforalara rast gəlinir. Məhz buna görə fikirlərimizi mətbuatdan götürülmüş misallarla izah etmək istərdik.

Mətbuat materiallarının əsasını ictimai-siyasi mətnlər təşkil edir. Bu tip mətnlər dövlət xadimlərinin çıxışları, beynəlxalq və dövlət təşkilatlarının bəyanatları, sülh uğrunda mübarizə, beynəlxalq məsələlərin həlli ilə bağlı verilmiş notalar və məlumatları özündə əks etdirir. İctimai-siyasi mətnlər təkcə hər hansı hadisə və ya problem haqqında məlumat vermir, eyni zamanda bir çox digər funksiyaları da həyata keçirir. Hər şeydən öncə bu tip mətnlər hər hansı bir məsələ ilə bağlı nöqteyi-nəzəri diqqətə çatdırır və kütlə üzərində müəyyən təsir gücünə malik olaraq təbliğat- təşviqat xarakteri daşıyır.

Ümumən siyasi mətnlər öz strukturu ilə kütlə şüurunun lazımi tərəfinə təsir etməyi bacarmalıdır. Ona görə də, ağıllı siyasətçilər kütlə şüuru ilə həmahəng olan simvollarla, rituallarla əməliyyat aparırlar. İctimai-siyasi mətnlərdə daha çox nəzərə çarpan metaforalardır. İtalyan ictimai-siyasi mətnlərini təhlil etdikdə çox zaman metaforik ifadələrə rast gəlinir. Məs.: “guerra dell’informazione”- “informasiya müharibəsi”, “attacco alla democrazia”- “demokratiyaya hücum”, “guerra diplomatica”- “diplomatik döyüş” və s. İtalyan siyasətində metaforik ifadələr ən çox seçici kütləsini manipulasiya etmək məqsədilə istifadə olunur. Buna misal olaraq Silvio Berluskoninin “scendere in campo”- yəni “meydançaya enmək” ifadəsini nümunə göstərmək olar. Siyasətçi 26 yanvar 1994- cü ildə etdiyi məşhur çıxışında idman dilindən istifadə edərək yaratdığı metaforik ifadə ilə onu dinləyən kütlənin diqqətini cəlb etməyə nail olmuşdu.

İtalyan dilində siyasi mətnləri təhlil etdikdə burada müxtəlif siyasətçilərin fərqli siyasi dil istifadə etdiyinə şahid oluruq. Siyasətçilərin dili xüsusi qaydalara riayət etmir və o, dildən istifadə edən siyasətçidən asılı olaraq dəyişə bilər. Belə ki, hər bir siyasətçi özünün xüsusi dilinə malikdir. Məhz ona görə bir çox hallarda hər hansı bir bəyanat və ya siyasi mətni oxuyarkən, hətta siyasi çıxışa qulaq asarkən dərhal onun hansı siyasətçiyə aid olduğunu müəyyən edə bilirik. Məsələn: Bersani metaforalarla dolu çıxışları ilə kütlənin nəzərini cəlb edə bilər. İtaliyanın keçmiş baş naziri Matteo Renzi isə çox enerji saçan bir üsluba malikdir ki, rəngli, yeni və alınma sözlərlə, əsasən də ingilis alınmaları ilə zəngin bir dildən istifadə etməklə yanaşı, öz çıxışlarında bir çox metaforik ifadələrə yer verir. O, öz çıxışlarında xatırlanması asan olan retorik ifadələrdən daha çox istifadə edir. Bu da onu dinləyən və yaxud onun siyasi mətnlərinin oxuyanların diqqətini cəlb etməyə xidmət edir (9, 65).

İtalyan siyasi dilində metaforalar baxımından nəzərə çarpan dəyişikliklər həm ləksik, həm də sintaktik səviyyədə müşahidə olunur. Bəzi araşdırmaçılar hətta bəzi sözlərin mənasında da dəyişikliklərin edildiyini və dilə yeni mənaların gətirildiyini də qeyd edir. Məs.: “Lotta di classe”- “Siniflərin mübarizəsi” metaforik ifadəsi “Invidia sociale” - “Sosial paxıllıq” ifadəsi ilə əvəzlənib. İdman ifadələrindən istifadə edilərək də metaforik ifadələrin yaradılmasının da şahidi oluruq. Məs.: “Discesa in campo”, “Fare squadra”, “Forza Italia” və s.

Metaforalara istənilən sahədə rast gəlinir. Hüquqda, ədəbiyyatda, hətta siyasətdə. Siyasətdə metaforalara daha çox yer verilir, çünki bu stilistik vasitə ilə siyasətçilər öz dillərini zənginləşdirmiş olurlar. Bəzən isə bu ifadələr həddindən artıq çox işlənir və siyasi dilə ağırlıq gətirir. İtalyan mətbuatına nəzər saldıqda ən çox gözə çarpan və tez-tez işlədilən metaforalardan aşağıdakıları misal göstərmək olar: *Braccio di ferro tra Atene e Berlino, apriamo un tavolo, c'è qualche mela marcia, i cespugli del centro, il teatrino della politica, abbassare la guardia, il*

colpo di spugna, franchi tiratori, gogna mediatica, macchina del fango, staccare la spina, scontro tra falchi e colombe (9,105).

İtalyan mətbuatında istifadə olunan metaforaları iki hissəyə bölmək olar: bir qrup metaforalar sırf manipulyasiya xarakteri daşıyır, digər qismi isə reallığı əks etdirmək üçün istifadə olunur. İtalyan mətbuatında bu günə qədər istifadə olunmuş metaforalar arasında ən məşhuru Silvio Berlusconi'nin "discesa in campo" - "meydançaya enmək" ifadəsi hesab oluna bilər. Bu ifadə adətən futbol şərhçiləri tərəfindən istifadə olunur və komandanın meydana endiyini elan edir. Futbol İtaliyan mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi və italyanların qürur mənbəyi hesab edildiyindən, bu metaforik ifadədə mədəni dəyərin təzahürünü görmək mümkündür. S.Berlusconi futbol kimi sevilən bir idman növündə istifadə edilən ifadəni öz siyasi çıxışında işlədərək onu dinləyən kütlənin diqqətini özünə cəlb etməyi bacarmışdı. Sonrakı dövrlərdə senator Mario Monti "Salire in politica" - "Siyasətə qalxmaq" kimi ifadəni işlətməyə başladı ki, bu da S.Berlusconi'nin istifadə etdiyi metaforik ifadəni inkar etmək üçün istifadə olunurdu. Berlusconi enirdi, Monti isə qalxırdı. İlk ifadə həqiqi metafor olsa da, ikinci ifadə sadəcə söz oyunu idi.

İtalyandilli mətnlərdə istifadə olunan digər təsirli metaforik ifadələrdə biri də "mettere le mani nelle tasche degli italiani" - yəni "əlini italyanların cibinə salmaq" ifadəsidir. Bu daha çox vergi sistemində olan çatışmazlıqlar və vətəndaşlara qarşı olunan haqsızlıqları özündə əks etdirir. Bu ifadə ilə vergi sistemi bir oğruya bənzədilir və sanki o vətəndaşa aid olanı onun cibindən oğurlayır. Ümumən italyanların mentalitetində və düşüncə tərzində vergi sistemi hər zaman oğru funksiyasına malikdir. Vergi sistemində üzləşdikləri ədalətsizliklər xalqı bu formada düşünməyə vadar edir ki, onlar da öz hisslərini metaforalarla bildirirlər.

İnformasiyanın bu qədər geniş və sürətlə yayıldığı bir dövrdə istər milli, istərsə də beynəlxalq siyasi panoramanın kütləyə çatdırılmasında kütləvi informasiya vasitələri mühüm rolə malikdir. Beləliklə, mediya və jurnalistika dili siyasətin kütləyə çatdırılmasının tərkib hissəsinə çevrilir. Bu vasitə ilə müxtəlif siyasi ideologiyalar kütlə şüuruna təsir edir.

Təqdim olunan məqalədə italyan mediya mətnlərində əks olunan siyasi metaforalar tədqiq edilir. Tədqiq olunan siyasi metaforalar əsasən *Corriere della Sera*, *La Repubblica* və *La Stampa* kimi nüfuzlu qəzetlərin 2014 və 2015-ci illərdə olan nüsxələrinə istinadən seçilmişdir. İtalyan siyasi dilində ən çox istifadə olunan tikili (konstruksiya), tamaşa, idman oyunları, müharibə, din kimi domenlər tədqiqatə cəlb edilmişdir.

"Tikili" domeni ilə bağlı metaforik ifadələrdə siyasət otaqları, qapı və pəncərəsi olan bir binaya bənzədilir. Siyasi güc möhkəm bir tikili ilə müqayisə edilir. Bu mənada "Siyasi partiya bir tikilidir" metaforasında siyasəti binaya bənzədərək onun möhkəmliyini ifadə edilir. İtalyan siyasətçi Luigi Bersani nitqlərin birində istifadə etdiyi "Demokratik Partiya hamının evi olaraq qalacaq" (12, *Lastampa.it*, 24/09/2014) metaforik ifadəsində Demokratik Partiyayı ev ilə müqayisə edərək əminlik və rahatlıq hissi bəxş etmək istəyir. Çünki italyan mədəniyyətində ev, ailə, ocaq çox böyük önəm daşıyır. "Siyasi məğlubiyyət dağılmış evdir" ifadəsində isə itirilmiş siyasi güc öz əksini tapır. Siyasətdə məğlub olma evin dağılmasına bərabər tutulur.

Siyasi metaforalarda istifadə oluna digər bir domen "tamaşa" sözüdür. Çünki siyasi dil ilə tamaşa dili istər media mətnlərində, istərsə də siyasətçilərin çıxışlarında davamlı olaraq əlaqədədir. "Siyasət bir teatr tamaşasıdır", "Siyasətçilər aktyordurlar" və s. bu kimi metaforik ifadələrdə siyasət məhz teatr həyatı ilə müqayisə edilir. Teatr tamaşası zamanı aktyorlar öz məharətlərini göstərdikləri kimi, siyasətçilər də siyasi arenada öz bacarıqlarını nümayiş etdirirlər. "Perché al ministero non cambiano gli attori" (14, *Corriere.it*, 19/03/2015) - "Nazirlikdə aktyorlar dəyişmiş" ifadəsində nazirliklərin hər zaman sabit qalan tərkibindən narazı olan xalq onları həm də bəzən pis aktyor kimi qələmə verir.

Məlum olduğu kimi futbol italyan mədəniyyətinin bir parçası olaraq italyanlar tərəfindən ən çox sevilən və izlənen bir idman növüdür. İtalyanlar üçün futbol sadəcə idman növü deyil, məhz həyat tərzidir. Bu mədəni faktor özünü siyasi dildə istifadə edilən bir çox metaforik ifadələrdə də əks etdirir. “La politica è un gioco, i politici sono giocatori”- “Siyasət oyun, siyasətçilər isə oyunçudurlar” ifadəsi italyan siyasi dilində ən çox istifadə olunan metaforik ifadədir (13, *Repubblica.it*, 03/09/2014). “Fare la politica è giocare a calcio”-“Siyasətlə məşğul olmaq futbol oyanmaqdır” deyən siyasi xadimlər burada siyasəti futbol, siyasətçiləri oyunçularla müqayisə edirlər. “Cambiamenti climatici: dopo la protesta la palla torna ai politici”- “İqlimi dəyişikliklər: etirazdan sonra top siyasətçilərə qayıdır” (12, *Lastampa.it*, 22/09/2014). Bu metaforik ifadədə siyasətçilərin yenidən meydana olması vurğulanır.

Sonda bütün oyunlarda qələbə və ya məğlubiyyət olduğu kimi, siyasətdə də bu öz əksini tapır. Məsələn məşhur siyasətçi Mario Monti öz məğlubiyyətini idman ifadələrindən istifadə edərək çıxışını metaforik baxımdan zənginləşdirərək belə bildirir: “Cos’è la vittoria? E la sconfitta? Certo, ragionando con vecchi schemi ho perso”- “Qələbə nədir? Bəs məğlubiyyət nədir? Əlbəttə köhnə sxemlərlə düşünsək, mən məğlub oldum” (14, *Corriere.it*, 15/02/2015).

“Müharibə” domeni ilə bağlı italyan dilində bir çox metaforlar mövcuddur və siyasi dildə istifadə olunur. Məs.: *posti di combattimento, armi, soldati, alleati, offensive, vittorie, sconfitte, assalti, marce trionfali, generali, attacchi frontali, massacri, dichiarazioni di guerra, attacchi, bombe mototov*, etc. “La politica è una guerra, i politici sono generali”-“Siyasət müharibə, siyasətçilər isə generallardır” metaforik ifadəsi ilə siyasət döyüş meydanı, siyasətçilər isə buradakı mübarizəni idarə edən generallar kimi əks etdirilir. “Forza Italia deve allearsi con Alfano e Casini o con la Lega di Salvini? Le alleanze sono importanti”- Forza Italia Alfano və Casini və ya Salvininin Legası ilə ittifaq qurmalıdır? İttifaqlar vacibdir”- burada istifadə olunan metaforlar isə siyasi gücü əldə etmək üçün düşməyə qarşı birləşməni ifadə edir (10).

“Din” domeninə gəldikdə isə, italyan mədəniyyətinin bir hissəsi olan din və dini ayinlər siyasətdə bir çox metaforik ifadələrdə öz əksini tapır. Xristian dinində kilsədə günahlarını rahiblərə etiraf etmək kimi bir dini ritual siyasi dildə də işlənir. “Monti mi ha confessato: la politica non è pane per i miei denti”- “Monti mənə etiraf etdi: siyasət mənə görə deyil”. “Una dichiarazione politica è una confessione”- “Siyasi bəyanat etirafdır” ifadəsində bir siyasətçinin öz sirrlərini, narahatlıqlarını və həyəcanını bildirməsini göstərir (14, *Corriere.it*, 10/02/2015).

Dini baxımdan hər hansı bir iş üçün xeyir-dua almaq təqdirəlayiq hesab olunur. Siyasi dildə isə prestijə malik olan bir siyasi xadimdən dəstək almaq ondan xeyir-dua almaq kimi dəyərləndirilir. Məs: “Renzi ha dovuto aspettare la benedizione di Pisapia che è il sindaco di Milano e gioca un ruolo fondamentale nella politica”- “Renzi Milanın Meri və siyasətdə əsas rol oynayan Pisapianın xeyir-duasını gözləməli oldu”. Qeyd olunan cümlədə dini ifadə olan xeyir-dua almaq dəstək almaq mənasında işlədilmişdir (7, 111).

Bütün bu deyilənləri nəzərə alsaq, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, siyasi mətnlər təkcə siyasi məzmunla malik olmamalı, həmçinin öz xarakterinə, daxilə nüfuz etmə xüsusiyyətinə, kütləyə xitab etmə formasına görə seçilməlidir. Bu zaman müxtəlif növ metaforik ifadələrdən istifadə mətnin dilinin zənginləşməsinə və daha effektiv xarakter almasına şərait yaradır. Metaforik ifadələrlə zəngin olan italyandilli ictimai-siyasi mətnlər isə kütlənin diqqətini asanlıqla cəlb edir və daha uzun müddət yaddaşlarda qalmağa nail olur.

Ədəbiyyat

1. Azad Məmmədov, Misgər Məmmədov, Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri, Çayıoğlu, Bakı, 2010

2. Balboni. E.P. "Parole comuni, culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale", Venezia, Edizione Marsilio, 1999.
3. Bonomi Ilaria, Silvia Morgano, La lingua italiana e i mass media, Carocci Editori, Roma, 2017
4. Əfqan Abdullayev, Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs, Bakı, 2011
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. - М., 1997
6. Fikrət Sahangirov, Dil və Mədəniyyət, Elm və təsil, Bakı, 2014
7. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры / под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. М. : Прогресс, 1990. С. 387-416.
8. Paolo E. Balboni, La comunicazione interculturale, Marsilio Editori, Venezia, 2007
9. Юрков, Е. Е. Метафора в аспекте лингвокультурологии : автореф. ... дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. СПб., 2012. URL: <http://dissers.ru/avtoreferati-doktorskih-dissertatsii1/a358.php.106>
10. Riccardo Gualdo, L'italiano dei giornali, Carocci editore, Roma, 2017
11. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. - М., 2000.
12. <https://www.lastampa.it/>
13. <http://www.repubblica.it/>
14. <https://www.corriere.it/>

A.Aliyeva

Political Metaphors as a Mirror of Culture
Summary

The paper *Political Metaphors as a Mirror of Culture* is devoted to the national-cultural features of metaphors. The paper investigates mainly the political metaphors used in Italian media texts. Firstly, general information about the investigation of metaphors in terms of cognitive, cultural, and linguistic aspects has been provided. The concept of cultural connotation in the field of linguocultural studies and the relationship of this connotation with the interpretation of the metaphors have been touched upon. The opinions of the scholars who conducted researches in this field have been grounded.

The political metaphors encountered in the Italian political texts have been analysed and their equivalents in the Azerbaijani language have been provided. Based on a number of newspapers selected from the Italian press, the metaphors employed by the famous Italian politicians have been studied. The domains such as construction, performance, sports, war, and religion which frequently used in the Italian political language have been involved in the research as well. The national-cultural features of the metaphoric expressions preferred by famous Italian politicians S.Berlusconi, M.Renzi, and M.Montini in their speeches have been explained.

The dominating power of the metaphors in the political texts has been emphasized by the examples provided in the paper and the impact of these devices on the public consciousness has been highlighted.

Keywords: anthropocentric paradigm, political language, political metaphor, manipulation, political panorama

А.Алийева

Политические метафоры как зеркало культуры
Резюме

Статья «Политические метафоры как зеркало культуры» посвящена национальным и культурным особенностям метафор. В статье представлены в основном политические метафоры, используемые в итальянских медиатекстах. Первоначально была дана общая информация о когнитивном, культурном и лингвистическом анализе метафор. Рассматривается понятие культурной коннотации в области лингвокультурологических исследований и ее связь с интерпретацией метафор, а также мнения ученых, которые проводили исследования в этой области.

Были проанализированы итальянские политические метафоры в текстах, и даётся их перевод на азербайджанский язык. На основе нескольких газет, взятых из итальянской прессы, были изучены метафоры, используемые известными итальянскими политиками. В исследовании были приведены примеры из наиболее часто используемых доменов на итальянском языке как конструкции, сооружении, очки, спортивные игры, война и религия.

Выясняются национальные и культурные особенности метафорических выражений выдающихся итальянских политиков С. Берлускони, М. Ренци и М. Монтини. Посредством приведенных в статье примеров подчеркивается сила метафор в политических текстах и влияние на массовое сознание этих средств.

Ключевые слова: антропоцентрическая парадигма, политический язык, политическая метафора, манипуляция, политическая панорама

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.08.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor Fikrət Cahangirov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.